

הרב אסף מישור מצוות פריה ורביה לבני נח

- הקדמה
- מצוות פריה ורביה בעם ישראל
- החייבים במצווה
- גדרי החיוב
- האם מקיימים מצווה בהולדת ילד אחד?
- סיכום ביניים
- פריה ורביה לבני נח
- מקור ממנו עולה שבני נח אינם מחויבים בפריה ורביה
- מקורות מהם עולה שבני נח מחויבים בפריה ורביה
- יישוב המקורות השונים ופסיקת ההלכה
- סיכום ביניים
- מה כוללת המצווה לבני נח
- סיכום

האם גויים מצווים על פי התורה להוליד ילדים? שאלה זו מקבלת משמעות מיוחדת בדורנו לאור שקיעת הילודה בעולם המערבי, ומנגד קשב הולך וגובר באוכלוסיות לא-יהודיות מסוימות ברחבי העולם לאורה של תורת ישראל הרב אסף מישור דן במקורות שונים על חובת פריה ורביה בבני נח מסקנתו היא שגויים שייכים במצוות 'לשבת יצרה', וישנן שלוש מדרגות בקיום המצווה: חובה (ילד אחד), מצווה (שני ילדים) ומידת חסידות (שלושה ומעלה)

הרב אסף מישור

מצוות פריה ורביה לבני נח

הקדמה

עובדה מפורסמת היא, שקיימת ירידה משמעותית בילודה העולמית לאורך עשרות השנים האחרונות. נכון לשנת תשפ"ו, ממוצע הילודה בעולם הוא 2.3 ילדים לאישה, ובמדינות המפותחות (מדינות ה-OECD) הממוצע עומד על כ-1.6 ילדים, וישנן מדינות בהן השיעור אף מגיע ל-1.3 ילדים, כלומר ריבוי טבעי שלילי. כמה סיבות לתופעה המצערת: יוקר המחיה, עלייה בשעות העבודה, ועוד. אך נראה שהסיבה העיקרית לירידה בפריון היא תרבותית-אידאולוגית, הקשורה בתפיסות פוסט-מודרניות, וכבר נכתב על כך רבות.

לעומת רוב מדינות העולם, וכל המדינות המפותחות, ברוך ה' מדינת ישראל איננה שותפה לסטטיסטיקה זו, אלא מובילה בגידול הטבעי בפער גדול על פני יתר המדינות המפותחות. נכון לשנת תשפ"ו, ממוצע הילודה בישראל עומד על כשלושה ילדים למשפחה. ניתן לתת מספר סיבות לכך, אך דומה כי הסיבה העמוקה מכולן היא המחויבות הדתית לפרות ולרבות, כציווי התורה. ואף משפחות המוגדרות ככאלו שאינן שומרות תורה ומצוות, מושפעות מהערך התורני בהקמת משפחה, הן דרך המסורת רבת השנים של העם היהודי לדבוק בציווי, והן מהאווירה הכללית בארץ ובעם היהודי הרואה ברכה בהולדת ילדים ובגידולם.

מתוך דאגה כנה לעתיד האומות, ומתוך הבנה שמתורת ישראל תבוא ברכה לעולם, נכתב המאמר שלפניכם.

השאלה העומדת בבסיס המאמר היא, האם גם אומות העולם מצוות בהולדת צאצאים, ואם כן, כמה? המצווה הראשונה בתורה היא המצווה לפרות ולרבות, דהיינו להוליד צאצאים וליישב את העולם. מצווה זו מוזכרת פעמיים, האחת בפרשת בראשית (א, כז-כח): "וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם בְּצִלְמוֹ, בְּצֶלֶם אֱלֹהִים בָּרָא אֹתוֹ, זָכָר וּנְקֵבָה בָּרָא אֹתָם. וַיִּבְרָךְ אֹתָם אֱלֹהִים, וַיֹּאמֶר לָהֶם אֱלֹהִים: פְּרוּ וּרְבוּ, וּמְלֵאוּ אֶת הָאָרֶץ וּכְבִּשְׁתֶּהּ". השנייה בפרשת נח (ט, א; ז): "וַיִּבְרָךְ אֱלֹהִים אֶת נֹחַ וְאֶת בְּנָיו, וַיֹּאמֶר לָהֶם: פְּרוּ וּרְבוּ וּמְלֵאוּ אֶת הָאָרֶץ... וְאֹתָם פָּרוּ וּרְבוּ, שִׁרְצוּ בָאָרֶץ וּרְבוּ בָּהּ".

מצווה זו נאמרה לכל באי עולם, וצפוי היה שתחייב את כל האנושות כולה. האמנם?

מצוות פריה ורביה בעם ישראל

פרק זה מהווה הקדמה לנושא, ובו נדון במצוות פריה ורביה שבה נצטווה עם ישראל. לאחר הבירור לגבי הציווי לישראל, נעסוק בנושא העיקרי של המאמר – פריה ורביה לבני נח.

החייבים במצווה

המשנה ביבמות (סה, ב) מביאה מחלוקת בשאלה מי מצווה על 'פרו ורבו': לדעת תנא קמא, "האיש מצווה על פריה ורביה, אבל לא האשה", ולדעת רבי יוחנן בן ברוקה הן האיש והן האישה מצווים. הגמרא מביאה שני נימוקים לדעת תנא קמא: "אמר ר' אילעא משום ר' אלעזר בר' שמעון: אמר קרא (בראשית א, כח): 'וּמְלֹאוּ אֶת הָאָרֶץ וּכְבֹּשְׁהָ', איש דרכו לכבוש, ואין אשה דרכה לכבוש... רב יוסף אמר, מהכא (שם לה, יא): 'אֲנִי אֶל שְׂדֵי, פָּרָה וְרִבְיָה', ולא קאמר: פרו ורבו".

הרי שמהמשנה והגמרא ביבמות עולה כי לפי ת"ק אישה אינה מצווה על מצוות פריה ורביה. מאידך, במשנה ובגמ' בקידושין מא, א, למדנו שהאישה מתקדשת "בה ובשלוחה", וביארו חכמים – "מצווה בה יותר מבשלוחה". הרי שהאשה מקיימת מצווה בקידושין. הפוסקים עמדו על כך, וביארו ביאורים שונים ביחס למצוות פריה ורביה.

יש אומרים שהמשנה עוסקת בחיוב האישה, ואליא דת"ק אישה איננה מחויבת בפריה ורביה, אך אם האישה תפרה ותרבה – תקיים בכך מצווה, משום שהיא מסייעת לבעל בקיום חובתו. כך כתב הר"ן (קידושין טז, ב, מדפי הרי"ף): "דאע"ג דאשה אינה מצווה בפריה ורביה, מכל מקום יש לה מצווה, מפני שהיא מסייעת לבעל לקיים מצותו". כלומר, מצוות הקידושין היא 'הכשר מצווה' לפריה ורביה, ולכן מצוותה בקידושין שהיא מסייעת לבעל לקיים את מצוות פריה ורביה.¹

דעה שונה מובאת בדברי התוספות (גיטין מא, ב, 'לא תוהו'). לדעתם, האישה אמנם אינה מצווה בפריה ורביה, אך מצווה היא ב'לִשְׁבֶּת יִצְרָה' (ישעיהו מה, יח), שהיא מצווה כללית יותר. על פי זה כתב ה'מקנה' (קידושין שם), שהגמרא בקידושין היא ראויה לשיטת התוספות, שאישה מצווה על 'לשבת יצרה', וכן ביאר קרבן נתנאל (על הרא"ש קידושין ב, א, אות א) את הגמרא בקידושין, שאישה מקיימת מצוות 'לשבת יצרה' בקידושה. ויש אומרים, שמכיוון שאינה מצווה בפריה ורביה, גם ב'לשבת' אינה מצווה, שכן "כל עיקר מצות פריה ורביה הוא מטעם שְׁבִית", כ"כ ערוה"ש (אה"ע א, ד), והאריך להוכיח זאת. וכ"כ תורה תמימה (בראשית א, סה), וכתב שמצוות 'שבת' אינה נפרדת

1. דעה דומה מביא הים של שלמה (קידושין ב, א). לדעתו, האישה אמנם אינה מחויבת בפריה ורביה, אך עכ"פ אם קיימה – מקבלת עליה שכר.

מפריה ורביה. וכ"כ בשו"ת בנין ציון (קכג), שאם נשים היו מצוות ב'שבת', היה על המשנה או הגמרא להזכיר זאת.

ההלכה נפסקה כדעת ת"ק, כמבואר בשו"ע אה"ע א, יג: "איש מצווה על פריה ורביה, אבל לא האשה". מאידך, נראה שכולם יסכימו שגם לאישה יש שייכות מסוימת במצווה, שהרי בלעדיה אין אפשרות לפרות ולרבות, והיא זו שבפועל יולדת. לכן יש לפרש את פטורה של האישה מן המצווה במובן מצומצם, ולא שאין עליה שום שייכות למצווה או לחובה לפרות ולרבות.²

גדרי החיוב

כמה ילדים מחויב אדם להוליד ויצא בזה ידי חובת המצווה? האם יש לפרש את המצווה בצד המרחיב ביותר – לא יתבטל אדם מפריה ורביה כל זמן שמסוגל להוליד, או שמא יש לפרשה בצד המצמצם – לאחר שהוליד ילד אחד או אולי שניים, כבר קיים את המצווה?

המשנה (יבמות סא, ב) מביאה מחלוקת: "לא יִבְטַל אדם מפריה ורביה, אלא אם כן יש לו בנים. בית שמאי אומרים: שני זכרים, ובית הלל אומרים: זכר ונקבה, שנאמר (בראשית ה, ב): 'זכר ונקבה בראם'".

בגמרא אמנם מובאות ברייתות המביאות אפשרויות שונות בדעות ב"ש וב"ה, כולל דעה שלבית הלל די בילד אחד, אך ההלכה נפסקה כמשנתנו, וכבית הלל – זכר ונקבה.

בהמשך הגמרא (שם סב, ב) מובאת הרחבה לדין המשנה: "תניא, רבי יהושע אומר: נשא אדם אשה בילדותו – ישא אשה בזקנותו, היו לו בנים בילדותו – יהיו לו בנים בזקנותו, שנאמר (קהלת יא, ו): 'בבקר זרע את זרעך ולערב אל תנח ירך, כי אינך יודע אי זה יכשר – הזה או זה, ואם שניהם כאחד טובים?'... אמר רב מתנה: הלכה כר' יהושע". מצינו בדברי הפוסקים שני טעמים למצווה להמשיך ולהוליד גם לאחר קיום מצוות פריה ורביה: כתב הרמב"ם (אישות טו, טז): "אף על פי שקיים אדם מצות פריה ורביה, הרי הוא מצווה מדברי סופרים שלא יִבְטַל מלפרות ולרבות כל זמן שיש בו כח,

2. בשו"ת בנין ציון (קכג) הוסיף, שמכיוון שאין המצווה נעשית אלא בצירוף האיש והאישה, ודאי שמצווה עליה להינשא ולהוליד, אלא שאין להשית עליה ציוויים פרטיים, אלא די אם נאמר שהיא מצווה להינשא וללדת: "אכן, לא ידעתי למה לא הזכיר דעל כל פנים משמע ביבמות דשייך 'שבת' בבית? משום דעל ידה גם כן יהיה שבת העולם, על דרך שאמרו (קידושין פב, ב): 'אי אפשר לעולם בלא זכרים ובלא נקבות', וכיון דכוונת בריאת מין האדם לא יִשְׁלַם רק על ידי שניהם, אם כן, ודאי הסברא נוטה שגם בה יש מצות שבת העולם". כעין זה כתב הרב אליעזר מלמד ב'פניני הלכה שמחת הבית וברכתו' (ה, ג והערה 2), שבמצווה הכללית של פריה ורביה, המכונה מצוות 'לשבת יצרה', גם נשים שייכות.

שכל המוסיף נפש אחת בישראל – כאילו בנה עולם". הרי שטעם המצווה להמשיך ולהוליד מעבר לחיוב פריה ורביה, הוא כדי להרבות את עם ישראל בעולם. טעם נוסף למד הרמ"ך (על הרמב"ם שם) מדברי הגמרא ביבמות: "בגמ' סמך לה אקרא ד'בבקר זרע את זרעך ולערב אל תנח ידך, כי לא תדע [אי] (ה)זה יכשר', דחייש למיתת הראשונים ונמצא שלא קיים מצוה". כלומר מדובר על כעין סייג ו'ביטוח' למצוות פריה ורביה – שמא הראשונים שנולדו 'לא יכשרו', דהיינו קיים חשש למיתתם ונמצא שלא קיים את המצווה, ושמא לא יוכל להוליד עוד לאחר מיתתם, ולכן חייב להמשיך ולהוליד.

כאן חוזרת השאלה: האם ההדרכה "לערב אל תנח ידך" היא מצווה להוליד עוד ילד אחד או יותר? האם יש גבול למצווה, או שמא מצווה זו היא להוליד ככל שיוכל? בפשטות נראה לומר שמצווה זו שייכת כל זמן שהאדם יכול להוליד, וכפי שנאמר בגמרא: "היו לו בנים בילדותו – יהיו לו בנים בזקנותו", ונאמר: "בבקר זרע את זרעך ולערב אל תנח ידך". מבואר לכאורה שאדם מצווה להוליד כל זמן שיכול. כך עולה מהרמב"ם לעיל, שאין להתבטל מלפרות ולרבות "כל זמן שיש בו כח". לפי זה, מצווה על אדם, כל זמן שיש בו כח, לשאת אישה שיכולה להוליד ("בת בנים"), אסור לו לשאת אישה שאינה בת בנים, והוא חייב להתאמץ ולהוליד כפי יכולתו. כך עולה מראשונים נוספים (שו"ת הריב"ש טו; רמב"ן במלחמות ה' ליבמות יט, ב; מדפי הר"ף; וכן משמע מהמאירי יבמות סב, ב).

ואילו לדעת הנצי"ב בהעמק שאלה בביאור השאלות (קסה, ג-ד), המצווה היא להוסיף עוד בן ובת, מעין מה שאמרו חכמים: "כל דתקון רבנן – כעין דאורייתא תקון". כך גם דעת שו"ת בני בנים (ב, לח), וכתב שאף מדברי הטור ושו"ע, שלא הזכירו את דברי הרמב"ם, משמע שלא פסקו כמותו. על פי הדעות הללו, סיכם הרב מלמד בפניני הלכה 'שמחת הבית וברכתו' (ה, ו), שישנן שלוש מדרגות במצוות פריה ורביה, מדאורייתא ומדרבנן: א. פריה ורביה מדאורייתא, בבן ובת. ב. מצוות "לערב אל תנח ידך", כלומר פריה ורביה מדרבנן, בשני בנים ושתי בנות, או עכ"פ בארבעה או חמישה ילדים. ג. הידור מצווה להוליד ילדים נוספים, לפי יכולת ההורים.³

האם מקיימים מצווה בהולדת ילד אחד?

על דברי המשנה, לפיהם מצוות פריה ורביה מתקיימת דווקא בהולדת בן ובת (אליבא דבית הלל), מובאת ברייתא בשם רבי נתן (יבמות סב, א): "ר' נתן אומר, בית שמאי אומרים:

3. לכאורה מחלוקת ראשונים זו תלויה בטעם התקנה. לרמב"ם טעם התקנה מובא בהמשך דבריו: "שכל המוסיף נפש אחת בישראל כאילו בנה עולם" – משום ערך החיים שמתגלה בכל יהודי. ולשאלות נראה שהטעם הוא כדי להבטיח את קיום מצוות פריה ורביה, ויש גבול למה שחייבה התורה להבטיח את קיום המצווה.

זכר ונקבה, ובית הלל אומרים: או זכר או נקבה. אמר רבא: מאי טעמא דר' נתן אליבא דבית הלל? שנאמר: 'לא תהו בראה, לשבת יצרה', והא עבד לה שבת". לפי דעה זו, אף בילד אחד – בן או בת – מקיימים את מצוות פריה ורביה, שכן אפילו בילד אחד העולם נעשה מיושב יותר. ואמנם למדנו שלהלכה לא נפסק כדעה זו, אך עכ"פ מצוות 'לשבת יצרה' מתקיימת אפילו בילד אחד.

ראיה זו כתב ר' שלמה קלוגר (האלף לך שלמה אה"ע ב): "הנה נראה לי להוכיח מן הש"ס, דאף אם אשה מצווה על שבת, מכל מקום די אם יש לה בן אחד או בת אחת, ואין צריך זכר ונקבה, וראיה מיבמות (סב, א), דס"ל לר' נתן אליבא דבית הלל דדי בזכר או נקבה, ואמר רבא שם: מאי טעמא דרבי נתן אליבא דב"ה? שנאמר: 'לא תהו בראה אלא לשבת יצרה', והא עביד ליה שבת וכו'. מוכח מזה, ד'לשבת יצרה' די בחד, בן או בת – כבר קיים שבת".⁴

וכן דעת העמק שאלה (קסה, ב), שיש מצווה בהולדת ילד אחד, וזו לשונו: "ולא מיבעי לר' נתן ביבמות דף ס"ב, דלבית הלל מצות פריה ורביה זכר או נקבה, שנאמר: 'לא תהו וגו', אלא אפילו לרבנן, דמצות פריה ורביה הוא זכר ונקבה, מכל מקום מודו דעיקר מצוה סגי בילד אחד".

ממקור נוסף יש להביא ראיה שאף בילד אחד מקיימים מצווה. מובא במשנה ביבמות (סד, א): "נשא אשה ושהה עמה עשר שנים ולא ילדה – אינו רשאי לִבְטֹל". והמשמעות היא שעליו או לישא אישה נוספת או לגרש את זו. ומה הדין אם נולד להם רק ילד אחד? מחד, הבעל לא קיים עדיין מצוות פריה ורביה, כלומר בן ובת, ומאידך, יש להם המשכיות. האם גם במקרה כזה "אינו רשאי לבטל", ועליו לשאת נוספת או לגרשה?

נחלקו בכך הראשונים. יש אומרים שכל עוד לא קיים המצווה "אינו רשאי לבטל", ועליו לנסות להיבנות מאישה אחרת. ויש אומרים שאם האישה ילדה אפילו ילד אחד, כבר לא חל עליהם דין זה. הנימוקי יוסף (יבמות יט, ב, מדפי הרי"ף) הביא את שתי הדעות, וכתב בשם הרשב"א (סד, א, ד"ה 'מתניתין') שאפילו אם יש ילד אחד – לא כופים לגרש: "ויש שפרשו דכל שיש לו ולד אחד חי – אין כופין אותו לגרש, דהא ילדה, ומתניתין 'ולא ילדה' קתני, אלא שיש מפרשים אחרים, דהאי 'ולא ילדה' אזכר ונקבה קאי... והרשב"א כתב שראשון נראה לו עיקר".

4. גם מפשט הפסוק "לא תהו בראה, לשבת יצרה", משמע שדי בילד אחד, שכן העולם כבר לא 'תהו', כלומר שומם, אלא התיישב על ידי הילד שנולד. לעומת הפסוק "פרו ורבו", שבו הציווי הוא להתרבות, ואין צריך שיהיה לפחות 'מיעוט רבים' – שניים. ואילו מהמילים "בבקר זרע את זרעך ולערב אל תנח ירך", משמע שההנחיה היא ללדת אף יותר משני ילדים. ועיין בשו"ת האלף לך שלמה (אה"ע ב) שהרחיב בזה. וראו להלן בפרק 'מה כוללת המצווה לבני נח', על מספר הילדים.

אמנם בשו"ת הרדב"ז (א, קכו) הביא את דעת הרא"ש והטור שפסקו כדעה השנייה: "ואיכא מאן דמפרש דהאי 'ולא ילדה' ארישא דמתניתין קאי, אמצות פריה ורביה, והיינו זכר ונקבה; וכל שלא ילדה זכר ונקבה – 'לא ילדה' קרינן בה, ואינו רשאי לביטל, אלא כופין אותו לישא אשה בת בנים. ומינה נמי, שאם נשבע לה וילדה ולד אחד,⁵ אף על פי שהוא חי – 'לא ילדה' קרינן בה, כיון שלא קיים מצות פריה ורביה, וזה נראה דעת הטור ומסקנת הרא"ש ז"ל".

להלכה פסק הרמ"א (אה"ע קנד, י) כסוברים שאחרי ילד אחד אין כופים להוציא את האישה: "יש אומרים דכל זה דלא הוליד כלל, אבל אם הוליד זרע קיימא, אף על פי שלא קיים עדיין פריה ורביה – אין כופין להוציא".

וכן פסקו האחרונים, ומהם בשו"ת מעיל צדקה (סימן לג), וביאר שילד אחד פוטר מייבום, וכן כתב הנצי"ב כדבר פשוט (מרומי שדה בכורות מז, א): "שהרי אי נשא אשה וילדה ולד אחד, שוב אין כופין להוציא" (וכעין זה כתב גם בהעמק שאלה קסה, ב). הרי שגם בהולדת ילד אחד יש עכ"פ מקצת מצווה, או מצוות 'לשבת יצרה'.

סיכום ביניים

עד כה עסקנו בגדרי מצוות פריה ורביה ו'לשבת יצרה' ביחס לעם ישראל. ראינו שהמצווה מן התורה מוטלת ישירות על האיש, והאישה אף היא שייכת ושותפה בה. עוד ראינו שהמצווה מהתורה מתקיימת בהולדת בן ובת, וחכמים הוסיפו את החובה להוליד ילדים נוספים. יש אומרים שכל שאדם יכול – עליו להוסיף וללדת, ויש אומרים שזו מידת חסידות, אך מעיקר הדין די בשני בנים ושתי בנות.

מי שהוליד ילד אחד, יש אומרים שקיים בזה מצוות פריה ורביה באופן חלקי, או קיים מצוות 'לשבת יצרה', מכמה טעמים: א. ילד אחד פוטר מייבום – משמע שנחשב כ'זרע לאביו'. ב. אין כופים לגרש מי שילדה ילד אחד, גם אחרי עשר שנים, משום שזה בכלל 'לא תהו בראה, לשבת יצרה'.

פריה ורביה לבני נח

כעת נדון בנושא המרכזי של המאמר – האם בני נח מצווים לפרות ולרבות, ועד כמה דומה חיובם לחיוב של ישראל?

בכמה מקומות עוסק התלמוד בשאלת חיוב בני נח בפריה ורביה, ומשמע שעולה סתירה בין המקורות.

5. הרדב"ז נשאל על מי שנשבע לאשתו שאם תלד בתוך עשר שנים לא ישא עליה אשה שנייה, והיא ילדה בזמן זה ולד שנפטר (ולאחר מכן שהתה עוד עשר שנים בלא ולד).

מקור ממנו עולה שבני נח אינם מחויבים בפריה ורביה

בתלמוד הבבלי במסכת סנהדרין (נט, א) עוסקת הגמרא בשאלה: מה מעמדן של מצוות שנאמרו לפני מתן תורה, האם הן מחייבות את כלל האנושות או שמא גם הן מחייבות אך ורק את עם ישראל?

כל מצוה שנאמרה לבני נח ונשנית בסיני – לזה ולזה נאמרה... אדרבה, מדנשנית בסיני, לישראל נאמרה ולא לבני נח! מדאיתני עבודה זרה בסיני, ואשכחן דענש נכרי עילויה – שמע מינה: לזה ולזה נאמרה. לבני נח ולא נשנית בסיני – לישראל נאמרה ולא לבני נח. אדרבה, מדלא נישנית בסיני, לבני נח נאמרה ולא לישראל! ליכא מידעם דלישראל שרי ולנכרי אסור.

מצוות פריה ורביה נאמרה עוד קודם מתן תורה, הן לאדם במעשה בראשית והן לנח. האם נשנתה בסיני, וממילא גם בני נח חייבים בה? בהמשך הגמרא (נט, ב) מובא: "והרי פריה ורביה, שנאמרה לבני נח, דכתיב: 'ותאם פרו ורבו', ונשנית בסיני: 'לך אמור להם: שובו לכם לאהליכם' – לישראל נאמרה ולא לבני נח! ההוא ל'כל דבר שבמנין צריך מנין אחר להתירו' הוא דאתא". הרי שהגמרא מבינה שאמנם מצוות פריה ורביה נשנתה בסיני, אך זאת לעניין מסוים השייך רק לישראל. אם כן, חזר הכלל שכל מצווה שנאמרה לבני נח לפני מתן תורה ולא נשנתה בסיני – אינה מחייבת את בני נח. משמע אם כן, שלמסקנת הגמרא בני נח אינם מצווים בפריה ורביה.

מקורות מהם עולה שבני נח מחויבים בפריה ורביה

מאידך, ישנם מקורות שמהם עולה שבני נח חייבים במצוות פריה ורביה.

ראיה מגר

נחלקו אמוראים ביבמות סב, א, האם נוכרי שהוליד ולאחר מכן התגייר קיים מצוות פריה ורביה:

איתמר: היו לו בנים בהיותו עובד כוכבים ונתגייר, ר' יוחנן אמר: קיים פריה ורביה, וריש לקיש אמר: לא קיים פריה ורביה. רבי יוחנן אמר קיים פריה ורביה, דהא הוה ליה. וריש לקיש אמר לא קיים פריה ורביה – גר שנתגייר כקטן שנולד דמי.⁶

6. ביארו התוספות (שם, ר' יוחנן) שגם ר' יוחנן מסכים לכלל שגר שהתגייר הוא כקטן שנולד, שזהו כלל פשוט

נראה שלדעת ר' יוחנן, ואולי גם לדעת ריש לקיש, שייך מושג של 'פריה ורביה' אצל נוכרים, והשאלה היא האם כשהתגייר, ההולדה שקיים בהיותו נוכרי פוטרת אותו מלהמשיך ולהוליד לאחר גיורו. לר' יוחנן, מכיוון שיש לו ילדים בפועל – קיים בכך מצוות פריה ורביה ודיו בזה. ולדעת ריש לקיש, כשנכנס תחת כנפי השכינה כיהודי, מתחייב במצוות פריה ורביה מחדש.

בהמשך הסוגיה הגמרא תולה שאלה זו בשאלה נוספת: האם בן שנולד לאותו גר טרם הגיור נחשב כבנו ויורש את אביו: "ואזדו לטעמייהו, דאיתמר: היו לו בנים בהיותו עובד כוכבים ונתגייר, רבי יוחנן אמר: אין לו בכור לנחלה, דהא הוה ליה 'ראשית אונן'; וריש לקיש אמר: יש לו בכור לנחלה – גר שנתגייר כקטן שנולד דמי". ממשיכה הגמרא: "וצריכא, דאי אשמעינן בההיא קמייתא, בההיא קאמר רבי יוחנן, משום דמעיקרא נמי בני פריה ורביה נינהו, אבל לענין נחלה, דלאו בני נחלה נינהו, אימא מודי ליה לריש לקיש. ואי איתמר בהא, בהא קאמר ריש לקיש, אבל בההיא, אימא מודה ליה לר' יוחנן. צריכא".

אם כן, לדעת ר' יוחנן בני נח הם 'בני פריה ורביה', דהיינו, בפשטות, מחויבים בפריה ורביה.⁷

הן לדעת ר' יוחנן והן לדעת ריש לקיש, בן מתייחס לאביו הגוי, אלא שנחלקו האם הגיור מפקיע את היחוס (ריש לקיש) או אינו מפקיע (ר' יוחנן). ההשלכה היא לגבי שני הנידונים – פריה ורביה וירושה. אמנם ישנן השלכות נוספות למחלוקת זו, שלא נידונו בגמרא. לדוגמה, האם בן של גר צריך או רשאי להתאבל על אביו, האם חייב הוא בכבודו ובמוראו, ועוד.

בניגוד לתלמוד הבבלי, מהתלמוד הירושלמי (יבמות ב, ו) עולה שנחלקו ר' יוחנן וריש לקיש אף בשאלת ייחוס בן נח לאביו: "רבי יוחנן אמר: גוים – יש להם יחסין. רבי שמעון בן לקיש אמר: גוים – אין להם יחסין. והא כתיב (מלכים ב' כ, יב): 'בעת ההיא שלח מרודך בלאדן בן בלאדן מלך בבל ספרים ומנחה אל חזקיהו!' – על ידי שכיבד זקיננו, זכה להתייחס. והא כתיב (שם א טו, יח): 'וישלח המלך אסא אל בן הדד בן טבריון בן חזיון מלך ארם היושב בדמשק לאמר: קוצץ בן קוצץ!' – כמה דאת אמר (אסתר ט, כד): 'כי המן בן המדתא', וכי בן המדתא היה? אלא צורר בן צורר, אוף הכא קוצץ בן קוצץ".

בש"ס, וקיימא לן כן להלכה, אלא "מסתברא ליה לר' יוחנן הכא, כיון דבנכריותו קיים, דזרעו מיוחס אחריו באותה שעה, מפטר נמי כשנתגייר".

7. אמנם, יש שביארו את המונח 'בני פריה ורביה' לא כמחויבים אלא שבניהם נקראים על שמם, כ"כ תוס' (שם 'בני') וטורי אבן (ר"ה כח, א). ויש שפירשו ש'בני פריה ורביה' הכוונה שמחויבים במצוות 'לשבת יצרה', כ"כ מנחת חינוך (א, ט) לגבי עבד. לכאורה ניתן להסביר שדווקא בעבד שייכת מצוות 'לשבת', שכן דיניו כאישה, ולא בנכור, אך ראו לקמן שיש מקום לומר שבכל גוי שייכת מצוות 'לשבת'.

בירושלמי מובן יותר ההבדל בין ר' יוחנן וריש לקיש בשאלת חיוב בני נח בפריה ורביה, שכן נוח יותר להסביר שמי שלא שייך לגביו יחוס, איננו שייך במצוות פריה ורביה.

להלכה קיימא לן כר' יוחנן לגבי ריש לקיש, כמבואר במסכת יבמות (לו, א), וכן פסקו הפוסקים בשני הנידונים. וכן בשו"ע פסק לעניין פריה ורביה (אה"ע א, ז): "היו לו בנים בגיותו, ונתגייר הוא והם, הרי זה קיים מצוה זו". ולענין ירושה פסק (ח"מ רעז, ט): "היה לו בנים כשהיה עובד כוכבים, ונתגייר – אין לו בכור לנחלה".

ראיה מעבד כנעני

המשנה במסכת גיטין (ד, ה), דנה אם תיתכן מציאות קבועה של אדם שחציו עבד וחציו בן חורין (כגון שהוא עבד של שני שותפים, שהאחד מחזיקו כעבד והשני שחרר אותו). לדעת בית שמאי לא ייתכן מצב כזה, ולבית הלל ייתכן, ומסיימת המשנה שהודו בית הלל לבית שמאי, מכח העובדה שמצב כזה עלול לגרום לביטול פריה ורביה: "מי שחציו עבד וחציו בן חורין – עובד את רבו יום אחד ואת עצמו יום אחד, דברי בית הלל. אמרו לו בית שמאי: תקנתם את רבו, ואת עצמו לא תקנתם! לישא שפחה – אי אפשר, שכבר חציו בן חורין; בת חורין – אי אפשר, שכבר חציו עבד; יבטל! והלא לא נברא העולם אלא לפריה ורביה! שנאמר: 'לא תהו בראה לשבת יצרה'".

וכן מהירושלמי (גיטין שם, ובמועד קטן א, ז) עולה שהמשנה אכן קובעת שהעבד חייב בפריה ורביה: "אין נושאין נשים במועד. שמעון בר אבא בשם ר' יוחנן: משום ביטול פרייה ורבייה (=אם יתירו להינשא במועד, ימתינו עד המועד כדי לעשות סעודה אחת לנישואין ולמועד ולחסוך בעלויות הסעודה). בעון קומי רבי יוסי: עבד, מהו שישא אשה במועד? אמר ליה, נישמענה מן הדא: 'ליבטיל! והלא לא נברא העולם אלא לפריה ורביה'. ואמר ר' שמעון בר אבא בשם ר' יוחנן: כל שהוא מצווה על פריה ורביה, אסור לו לישא אשה במועד". הרי מפורש בירושלמי שעבד מצווה על פריה ורביה.

האם הוא הדין לגבי נוכרי? מחד, יש מקום לומר שדווקא עבד מחויב במצוות פריה ורביה ולא נוכרי, שהרי עבד מחויב במקצת מצוות.⁸ כך דעת רוב המפרשים, שכתבו רק את חיובו של העבד בפו"ר, ולא הזכירו חיוב לנוכרי. מאידך, יש מקום ללמוד מקל וחומר: אם עבד, שבניו אינם מתייחסים אחריו, חייב בפו"ר, ודאי שנוכרי, שבניו מתייחסים אחריו, יהיה חייב בה, וכפי שלמדנו בגמרא במסכת יבמות, שדין פריה ורביה תלוי ביחוס.⁹

8. ואין דינו כאן כאישה שפטורה, כמבואר במשנה למלך (מלכים י, ז), משום שהכלל ש'כל מצווה שהאישה פטורה ממנה' – גם עבד פטור ממנה, נאמר רק לגבי מצוות עשה שהזמן גרמן, ולא ביחס לכל מצווה.

9. נראה שכעין זה כתב הציץ אליעזר (ד, טז, ט) בשם הרב ציטרון: "ולדברי הסוברים שעכו"ם אינו מצוה על

חיוב בני נח במצוות 'לשבת יצרה' ולא בפריה ורביה

הגמרא במסכת בכורות (מז, א) עוסקת בדיני פדיון בכור, ובדרך אגב מביאה את דין הבכורה בבני נח ואת דין פריה ורביה כפי שנשנו במסכת יבמות, בהבדל בולט: "ואזדו לטעמייהו, דאיתמר: היו לו בנים בהיותו עובד כוכבים, ונתגייר, ר' יוחנן אמר: קיים פריה ורביה, ורבי שמעון בן לקיש אמר: לא קיים. ר' יוחנן אמר: קיים – לא תוהו בראה, לשבת יצרה. ורבי שמעון בן לקיש אמר: לא קיים פריה ורביה – גר שנתגייר כקטן שנולד דמי".

דהיינו, בעוד שבמסכת יבמות דעת ר' יוחנן היא שגר שהתגייר ויש לו בנים, קיים בהם מצוות פריה ורביה, בגמרא בבכורות מובא שקיים את המצווה הכללית 'לשבת יצרה', ולא פריה ורביה.

יישוב המקורות השונים ופסיקת ההלכה

נחלקו ראשונים ביחס בין המקורות, ויש בזה שלוש דעות:

בני נח לא מצווים על פריה ורביה

דעת התוספות ביבמות (סב, א, 'בני פו"ר') שההלכה כגמרא בסנהדרין, ובן נח אינו מחויב ב"פו"ר. אמנם לעניין יחוס בניו מיוחסים לו, וזאת על פי הגמרא ביבמות, ולכן אם הוליד בגיותו – פטור מפריה ורביה לאחר גיורו, שהרי סוף סוף יש לו בנים. כך כתב גם תוספות הרא"ש (יבמות סב, א, 'דמעיקרא נמי'), שאין כוונת ר' יוחנן שנוכרי מחויב בפריה ורביה, שהרי ההלכה כגמ' בסנהדרין הפוסרת אותם מהמצווה, אלא שפירוש המושג 'פריה ורביה' לגבי גויים הוא שבניהם מתייחסים על שמם: "לאו 'בני חיוב פריה ורביה' קאמר, דבפרק ד' מיתות משמע דבני נח לא מיפקדי אפריה

פריה ורביה... קשה עליהם לשון הגמרא שם, שאומרת: 'משום דמעיקרא נמי בני פריה ורביה נינהו', שמשמע בפשטות הכוונה שגם מעיקרא בגיותן המה באמת מצווים נמי אפריה ורביה, וכמו שמפרש שם רש"י: בני נח – בני פריה ורביה נינהו, דכתיב: 'ויאמר להם פרו ורבו'. ונראה לי ליישב, דהנה ראיתי בחידושי מהר"א ציטרון ז"ל שכותב סברא, דאי נימא דכל אלו היו מצווים בשעת בריאה, ואח"כ הותר להם במתן תורה, יש לומר דגם בזמן הזה הנם בגדר אינו מצווה ועושה. וכל זה הוא רק בצירוף שיש להם יחס, דאי לאו הכי לא עדיפי מעבד". כלומר, הייחוס הוא הקובע את מידת השייכות למצווה, ומי שאין בניו מיוחסים אחריו – גרוע יותר לעניין זה ממי שבניו מיוחסים אחריו.

דין זה, שלא שייך יחוס לגבי עבד, מובא בגמ' יבמות סב, א: "אמר רב: הכל מודין בעבד שאין לו חיים (=יוחסין). דכתיב (בראשית כב, ה): 'שבו לכם פה עם החמור', עם הדומה לחמור". ועולה גם מהמשנה בקידושין (ג, יג): "רבי טרפון אומר: יכולין ממזרים ליטור, כיצד? ממזר שנשא שפחה – ה'נולד עבד, שחררו – נמצא הבן בן חורין". וביארו בגמרא (קידושין סט, א), שעצה זו אמורה רק לגבי ממזר זכר, אך ממזרת לא יכולה להיטור, משום שאם תינשא לעבד – ה'נולד ילך אחר הפגום, כדין מקום שיש קידושין בעבירה (שהרי הממזרת יהודייה לכל דבר, ואסורה בעבד), וזאת משום שאין יחוס לגבי עבד. התוספות פסקו (בכורות מז, א, 'והא') שעבד גם לא קיים מצוות 'לשבת יצרה', משום שמצווה זו תלויה בכך שהבן יהיה מיוחס לאביו.

ורביה, אלא כלומר שבניהם נקראים על שמם, כי היא דבסמוך, דיחסנהו בשמהון ובשמה דאבוהון".

בני נח מצווים על פריה ורביה

דעת השאילתות (קסה) שבני נח מצווים על פריה ורביה: "דמיחייבין דבית ישראל למינסב נשי, ואולודי בני, ומיעסק בפריה ורביה, דכתיב (ירמיהו כט, ו): 'קחו נשים והולידו בנים ובנות'. ולא מיבעיא ישראל, אלא אפילו גוים מיפקדי אפריה ורביה, דכתיב: 'ואתם פרו ורבו'".

וכן דעת יד דוד על מסכת חגיגה (ב, ב), שאמנם ממסכת סנהדרין עולה שבני נח פטורים מהמצווה, אך ממסכת יבמות עולה שחייבים בה, וצריך לומר שהסוגיות חלוקות, והלכה כסוגיה ביבמות.

נראה שזו גם דעת השדי חמד (כללים ז, אות כ) שהביא את דברי השאילתות והיד דוד, וציין שכך הבין גם הנצי"ב בהעמק שאלה בדעת השאילתות. וכתב "ואם כן, כיון שסוגיות חלוקות הן – פשיטא דיש לנו להחמיר כהסוגיא דיבמות הנ"ל, דעכו"ם מיפקדו אפו"ר".

בני נח מצווים על 'לשבת יצרה'

התוספות בבכורות (מז, א 'והא') כתבו שאמנם בני נח לא מצווים בפריה ורביה, אך מצווים על 'לשבת יצרה', משום שבניהם מתייחסים אחריהם, וזה גדרה של מצוות 'לשבת'.

הצעה לצמצום המחלוקת

לענ"ד נראה שיש מקום לבאר שהמחלוקת איננה קוטבית, וגם הסוברים שבן נח אינו מצווה בפריה ורביה, יסכימו שהוא מצווה ב'לשבת יצרה' כפי דעת התוספות בבכורות הנ"ל. שהרי בכך שהולידו בגיותם, קיימו את רצון ה' ביישוב העולם.

כמו כן, גם הגמרא בסנהדרין שפטרה בני נח, לא חולקת על כך שזרעו של בן נח מיוחס לו, ובאמת זהו גדרה של מצוות 'לשבת יצרה' – העיסוק בקיום העולם, וזאת על ידי שכל אדם יוליד (וראו להלן בפרק: 'מה כוללת המצווה לבני נח', על מספר הילדים שבן נח מצווה להוליד). מה שאין כן מצוות פריה ורביה, שמפרטת יותר את החיוב.

כמו כן, גם הסוברים שבני נח מחויבים בפריה ורביה, ייתכן שאין כוונתם שמחויבים כישראל בכל פרטי ודקדוקי מצוות פריה ורביה, אלא מחויבים כְּאֻמוֹת ביישובו של עולם. כן כתב ערוה"ש (אה"ע א, ה): "ועל ישראל נקבעה מצוה זו על כל אחד מישראל לקיים מצוה זו, כמו שנצטוו על כל המצוות, אבל עובדי כוכבים שלא נצטוו בכל המצוות כולם, לא נצטוו גם בזה שיהא החיוב על כל אחד מהם, אלא על

כלל האומה היתה ברכת ד' שיפרו וירבו, ורצונו יתברך שיתעסקו בשבת עולמו". והמשיך בזה (שם יט): "אף על פי שלא נצטוו, מכל מקום הרי בכלליותם יש עליהם כמו חובה ליישב העולם, שזהו רצון ד' בברכתו לאדם ולנח, כמו שכתבנו בסעיף ה. ועיקר הפְּרִיָּה ורביה הוא משום 'לשבת יצרה', וכיון שעשה שבת בעולם – שוב לא נתחייב במצוה זו" (ראו עוד שם סעיף כ).

בני נח מקיימים את המצווה אף שאין מצווים בה

לאמור לעיל יש לצרף סברה חשובה, לפיה אמנם בני נח לא מצווים בפו"ר, אך אם פָּרוּ ורָבוּ – יש להם שכר כ'אינו מצווה ועושה', והיינו שייכות למצווה הכללית. כך כתב הרב מאיר דן פלוצקי: "דרכי יוחנן סבירא ליה: כיון דמעיקרא בני פריה ורביה נינהו, דהיינו קודם מתן תורה היה המצווה עליהם, נהי דאחר כך ניטלה מהם ונתנה לישראל – היינו רק דהחובה ניטל מהם, אבל מכל מקום נשארו באותה מצווה בתורת רשות, ואם מקיימין אותה – מצווה קעבדי, כמו נשים במצוות עשה שהזמן גרמא למאן דאמר רשות, וכיוצא בזה... וזה פירוש הגמרא 'דמעיקרא בני פו"ר נינהו', ולכן גם היום, אף על גב דאינם חייבים במצוות פו"ר, מכל מקום מקיימין מצווה בזה" (כלי חמדה פרשת ויגש ב, פתח תקווה תשנ"ז, עמ' קנו). ושנה הדברים במקום אחר: "...וכיון דגם נכרים היו מְצֻיִּים קודם מתן תורה בכל התורה, נהי דעתה נשלל מהם המצווה, מכל מקום קיים המצווה בזה כמו שאינו מצווה ועושה, שלכן נשאת המצווה אף עתה, ואף שפקע עתה היחוס" (כלי חמדה מכתבי תורה והערות, בני ברק תש"ס, עמ' קכו).

וכ"כ רבי אברהם מורגנשטרן על מצוות פריה ורביה: "ולי נראה בס"ד, דלא דמי גוי בן נוח לשוטה, כמו שאיתא מפורש בש"ס קידושין גבי כיבוד אב ואם גבי גוי – דמה בן נתינה – שנתן לו השי"ת שכר מצות כיבוד אב אע"ג דאינו מצווה ועושה – מכל מקום אם מקיים אותו, אין השי"ת מקפח שכרו! והוה כמו אשה במצוות עשה שהזמן גרמן דיכולין לברך על זה, כמו שאיתא בש"ע וראשונים. דאף על גב דגדול המצווה ועושה ממי שאינו מצווה, מכל מקום גם אינו מצווה יש לו שכר על זה מהשי"ת, ולא הוה כמו גוי שעוסק בתורה, דחייב מיתה. כבר חילקו המפרשים ז"ל בין מְצֻיִּים שכליות, כמו כיבוד אב ואם או צדקה... אז מותר הבן-נח לקיימו, וגם יש לו שכר הרבה על זה, דהראיה מְדמה בן נתינה היא ראייה שאין עליה תשובה... ואם כן, איתא מפורש דבשאר מצוות יש לו שכר הרבה אם מקיים אותם, ובפרט במצוות פריה ורביה, דמקודם שניתנה התורה לישראל היו בני נח מחויבים בחיוב גמור לקיים..." (רבבות אפרים על ספר החינוך, מצווה א).

סיכום ביניים

בשאלת חיוב בני נח לפרות ולרבות ישנם מקורות המחייבים ויש הפוטרם. אמנם קיים מקור המחייב את בני נח במצוות 'לשבת יצרה', שהיא המצווה הכללית לקיום האנושות. ביררנו שגם הפוטרם מפו"ר יכולים להסכים לו, שכן לא פטרו אלא מקיום המצווה על כל פרטיה, כישראל, אך הם מסכימים שגם לנוכחים יש חלק במצווה הכללית של קיום האנושות.

מה כוללת המצווה לבני נח

כפי שכתבנו בפרק הראשון, בנוסף למצוות התורה לפרות ולרבות, דהיינו להוליד בן ובת, קבעו חכמים מצווה נוספת – להמשיך ולהוליד ילדים נוספים, על מנת ליישב את העולם. מצווה זו מכונה בשם 'לערב אל תנח' ו'לשבת יצרה', משום שהיא עוסקת בערך הכללי של הולדת צאצאים, וגם מסייעת ומבטיחה את קיום מצוות פריה ורביה. האם הדבר נכון אף כלפי בני נח?

כפי שלמדנו, מצוות 'לשבת יצרה' היא מצווה כללית ללדת ילדים וליישב את העולם, והיא יכולה להתקיים אפילו בילד אחד. ואם נקבל את העמדה שלכולי עלמא חיוב בני נח הוא במצוות 'לשבת יצרה', מצד הדין בני נח מחויבים בהולדת ילד אחד בלבד.

אלא שאם אכן בני נח ייצמדו לדין של קיום 'לשבת יצרה' בילד אחד, נמצא העולם כלה מאליו, על כן מסתבר שמוטל על בני נח לקיים מצווה זו לפי גדרי פריה ורביה כישראל, בבן ובת, כדי שלכל הפחות הריבוי לא יהיה שלילי.¹⁰

ועדיין, בהולדת שני ילדים אין ריבוי חיובי, והעולם אינו יכול להתפתח ולהתרבות בכך, ולכן סברה היא, שבן נח שמוליד מעל שני ילדים הרי הוא חסיד, ומקיים מצווה בהידור. אך מכל מקום ודאי שאין חיוב בדבר, שהרי למדנו ש"ליכא מידעם דלישראל שרי ולנכרי אסור".

למסקנה, נראה לקבוע שאצל בני נח ישנן שלוש מדרגות בקיום המצווה: חובה, מצווה, מידת חסידות.

10. אמנם על מנת שהעולם ייושב, והריבוי האנושי יהיה חיובי, הגידול הטבעי צריך להיות 2.1. אבל עם זאת, הדעות המחייבות פריה ורביה בבני נח לא דקדקו להצריך יותר משניים. כמו כן, מצינו שגדרי מצוות פו"ר בבן ובת הם כדברי בית הלל במשנה ביבמות – "זכר ונקבה בראם". אם כן, לפי הסוברים שבני נח מחויבים בפריה ורביה, הדין נותן ששייכותם במצווה תהיה גם היא בבן ובת.

- **מדרגה ראשונה** – חובה על כל אדם מאומות העולם להוליד ילד אחד, ולקיים בכך את מצוות 'לשבת' ואת הערך העצום שבהולדת נפש, ובמצווה זו איש ואישה שווים.
- **מדרגה שנייה** – מצווה ללדת שני ילדים, כמצוות 'פרו ורבו' שצוותה התורה את ישראל, וכדעת הסוברים שגם בני נח שייכים בפריה ורביה, ובכך להביא את העולם למצב שאין ילודה שלילית.
- **מדרגה שלישית** – מידת חסידות ללדת שלושה ילדים ומעלה, כתוספת על הדין, כדי לסייע בהתפתחות העולם, בשגשוגו וביישובו. וגם בהידור זה איש ואשה שווים.

סיכום

מצוות פריה ורביה לישראל היא מצווה מן התורה שיש לה הגדרות מחייבות, כגון: מי חייב במצווה? מה מספר הילדים שאותו יש ללדת כדי לקיימה? ועוד. מצוות 'לערב אל תנח ירך' היא מצווה מדברי חכמים, ועניינה להוסיף ולהוליד ילדים נוספים. מצוות 'לשבת יצרה' היא מצווה בסיסית יותר ולכן אף אישה מחויבת בה, והיא מתקיימת כבר בהולדת ילד אחד.

אע"פ שנראה שישנה סתירה בדברי חז"ל לגבי חיוב בני נח במצוות פריה ורביה או במצוות 'לשבת יצרה', ואע"פ שנראה שנחלקו הדעות בכך, ניתן לבאר שאין מחלוקת, אלא לכל הדעות בני נח שייכים במצווה הכללית לפרות ולרבות וליישב את העולם, וכפי שהוגדרה מצוות 'לשבת יצרה'. על גבי שורת הדין יש מקום להדריך את בני נח להוסיף ולהוליד, הן כדי לצאת ידי חובת הסוברים שבני נח חייבים במצוות פריה ורביה, היינו בבן ובת או על כל פנים בשני ילדים, והן כדי להבטיח את המשכיות קיום העולם.